OLIY TA’LIMDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV: DIPLOMDAN KASBIY TAYYORGARLIKKACHA

Sabdenova Kamila Janibekovna

Alfraganus universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi

4- kurs talabasi

E – mail: kamilasabdenova14@icloud.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta’lim jarayonidagi ahamiyati hamda bitiruvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish, mustaqil fikrlash, kommunikativ va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, o‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlikni shakllantirishga oid ilmiy qarashlari asosida oliy ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish bo‘yicha mualliflik takliflari ilgari surilgan. Maqolada diplomning o‘zi kasbiy muvaffaqiyatning yagona mezoni emasligi, balki egallangan bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyati muhimligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, oliy ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy kompetensiya, amaliy ko‘nikma, mehnat bozori, mustaqil fikrlash, ta’lim sifati, bitiruvchi, kasbiy rivojlanish.

Abstract

This article analyzes the essence of the competency-based approach in higher education, its significance in modern educational processes, and its role in preparing graduates for professional activities. Particular attention is paid to integrating theoretical knowledge with practical skills and developing independent thinking, communication, and digital competencies. The article also considers the scientific perspectives of Uzbek scholars on professional competence and proposes ways to strengthen cooperation between higher education institutions and the labor market. It emphasizes that a diploma alone is not the only indicator of professional success; the ability to apply acquired knowledge in practical situations is equally important.

Keywords: competency-based approach, higher education, professional readiness, professional competence, practical skills, labor market, independent thinking, educational quality, graduate, professional development.

Kirish

Bugungi globallashuv, raqamli texnologiyalar rivoji va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar oliy ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Endilikda universitetlarning asosiy vazifasi faqat nazariy bilimlarni yetkazish emas, balki ushbu bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay oladigan, mustaqil fikrlaydigan va zamonaviy talablarga moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat.

An’anaviy ta’limda talabaning bilim darajasi ko‘pincha imtihon natijalari va akademik ko‘rsatkichlar orqali baholanadi. Biroq bugungi mehnat bozorida ish beruvchilar mutaxassisdan nafaqat diplom va nazariy bilim, balki muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, muloqot olib borish hamda axborotni tahlil qilish qobiliyatini ham talab qilmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy oliy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini talabaning nimalarni bilishi bilan bir qatorda, egallagan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qanday qo‘llay olishi asosida tashkil etishni nazarda tutadi.

Maqolaning maqsadi oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyatini ochib berish, bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish va ta’lim bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirishga doir takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

1. Kompetensiyaviy yondashuvning mazmuni va ilmiy asoslari

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim oluvchida bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarni o‘zaro uyg‘un holda rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Uning asosiy xususiyati shundaki, ta’lim natijasi faqat o‘zlashtirilgan ma’lumotlar bilan emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyati bilan ham belgilanadi.

O‘zbekiston pedagogika fanida ham mazkur masala qator olimlarning ilmiy izlanishlarida yoritilgan. Jumladan, N.A. Muslimov, M.H. Usmonboyeva, D.M. Sayfurov va A.B. To‘rayevning «Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari» nomli o‘quv-metodik qo‘llanmasida pedagogik kompetentlik, kasbiy mahorat va kreativ fikrlash masalalariga e’tibor qaratilgan [1]. Ushbu ilmiy qarashlar mutaxassis tayyorlashda bilim bilan bir qatorda ijodiy yondashuv va mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, N.A. Muslimov va hammualliflarning kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishga bag‘ishlangan monografiyasida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan [2]. O‘.Q. Tolipovning oliy pedagogik ta’limda umummehnat va kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga oid tadqiqotlari esa nazariy ta’lim bilan amaliy tayyorgarlikning o‘zaro bog‘liqligini asoslashda muhim ahamiyatga ega [3].

B. Ergashevaning kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashga bag‘ishlangan tadqiqotida ham bo‘lajak pedagoglarning kasbiy sifatlari va amaliy tayyorgarligi masalalari ko‘rib chiqilgan [4].

Mahalliy olimlarning ilmiy qarashlarini umumlashtirgan holda, kompetentlikni mutaxassisning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishiga imkon beruvchi bilim, ko‘nikma, tajriba va shaxsiy sifatlar majmuasi sifatida baholash mumkin.

Oliy ta’limda quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirish muhimdir:

- **Kasbiy kompetensiya** – mutaxassislikka oid bilim va ko‘nikmalarni amaliyotda qo‘llash.
- **Kommunikativ kompetensiya** – samarali muloqot qilish va jamoada ishlash.
- **Raqamli kompetensiya** – zamonaviy texnologiyalardan maqsadli foydalanish.
- **Tanqidiy fikrlash** – ma’lumotlarni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish.
- **O‘z-o‘zini rivojlantirish** – mustaqil ta’lim olish va kasbiy bilimlarni muntazam yangilash.

2. Nazariy bilim va amaliy tayyorgarlik uyg‘unligi

Oliy ta’limdagi dolzarb muammolardan biri nazariy bilimlarning amaliy faoliyat bilan yetarlicha bog‘lanmaganligidir. Ayrim talabalar fanlarni yaxshi o‘zlashtirgan bo‘lsalar-da, haqiqiy ish sharoitida mustaqil faoliyat olib borishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Buning asosiy sabablaridan biri ta’lim jarayonida nazariy mashg‘ulotlarga ko‘proq e’tibor qaratilib, amaliy tajriba orttirish imkoniyatlarining cheklanishidir. Ba’zan ishlab chiqarish amaliyoti ham talabaning haqiqiy kasbiy faoliyatga jalb etilishini to‘liq ta’minlamaydi.

Ushbu muammoni bartaraf etishda loyihaviy ishlar, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar tahlili va kasbiy faoliyatga yaqinlashtirilgan mashg‘ulotlardan foydalanish muhimdir.

Masalan, pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talaba ta’lim metodlarini nazariy bilish bilan cheklanmasdan, darsni mustaqil rejalashtirish, o‘quvchilar bilan ishlash va pedagogik vaziyatlarni hal qilish tajribasiga ham ega bo‘lishi kerak.

Demak, amaliy tayyorgarlik nazariy bilimlarning davomi bo‘lib, ularni mustahkamlovchi muhim ta’lim komponenti sifatida qaralishi zarur.

3. Oliy ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi hamkorlik

Kompetensiyaviy yondashuv samaradorligi oliy ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasidagi hamkorlikka ham bog‘liq. Chunki kasbiy kompetensiyalarning mazmuni nafaqat akademik talablar, balki real mehnat faoliyatida yuzaga keladigan ehtiyojlar bilan ham belgilanadi.

Bugungi kunda kasblarning mazmuni o‘zgarib, yangi texnologiyalar va kasbiy yo‘nalishlar shakllanmoqda. Shu sababli oliy ta’lim dasturlarini mehnat bozoridagi o‘zgarishlarni hisobga olgan holda muntazam takomillashtirish zarur.

Buning uchun:

1. Oliy ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish.
2. Talabalarni real loyihalar va kasbiy amaliyotlarga jalb qilish.
3. Ish beruvchilarni o‘quv dasturlarini takomillashtirishga jalb etish.
4. Zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq qilish.
5. Bitiruvchilarning kasbiy moslashuvi va ishga joylashish holatini o‘rganish lozim.

Bunday hamkorlik universitetda shakllantirilayotgan bilim va ko‘nikmalarning amaliy ehtiyojlarga mos kelishiga xizmat qiladi.

4. Zamonaviy bitiruvchining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalari

Kasbiy tayyorgarlik faqat mutaxassislikka oid bilimlar bilan cheklanmaydi. Har qanday sohada faoliyat yuritayotgan insondan mas’uliyat, tashabbuskorlik, intizom, muloqot madaniyati va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati talab etiladi.

Ayniqsa, mustaqil o‘rganish va o‘z ustida ishlash ko‘nikmasi bugungi kunda alohida ahamiyatga ega. Chunki universitetda olingan bilimlar insonning butun kasbiy faoliyati davomida yetarli bo‘lib qolmaydi. Yangi ilmiy yutuqlar va texnologiyalar mutaxassisdan muntazam rivojlanishni talab qiladi.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ham kasbiy kompetensiyalar mazmunini kengaytirmoqda. Biroq ulardan foydalanishning o‘zi yetarli emas. Talaba olingan ma’lumotlarni tanqidiy baholashi, ishonchliligini tekshirishi va texnologiyalardan mas’uliyat bilan foydalanishi lozim.

Shunday ekan, zamonaviy bitiruvchining raqobatbardoshligi uning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda shaxsiy, ijtimoiy va raqamli kompetensiyalarining uyg‘unligi bilan belgilanadi.

Mening fikrimcha, bugungi oliy ta’lim tizimida e’tibor qaratilishi lozim bo‘lgan eng muhim masalalardan biri diplom va haqiqiy kasbiy tayyorgarlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirishdir.

Talabalik davrida olingan nazariy bilimlar kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun muhim poydevor hisoblanadi. Biroq bu bilimlar amaliy tajriba, mustaqil fikrlash va shaxsiy mas’uliyat bilan boyitilmasa, ularning imkoniyatlari to‘liq namoyon bo‘lmaydi.

Menimcha, universitet bitiruvchisining muvaffaqiyatini faqat diplom olgani yoki imtihonlardan yuqori natija ko‘rsatgani bilan baholash to‘g‘ri emas. Uning haqiqiy salohiyati egallagan bilimlarini hayotiy va kasbiy vaziyatlarda qanday qo‘llay olishi orqali namoyon bo‘ladi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari suraman:

–Ta’lim jarayonida nazariy bilim va amaliy mashg‘ulotlar mutanosibligini ta’minlash.

–Ishlab chiqarish va kasbiy amaliyotni haqiqiy tajriba orttirish vositasiga aylantirish.

–Talabalarning mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

–Kompetensiyalarni baholashda imtihonlar bilan bir qatorda loyiha ishlari va portfoliolardan foydalanish.

–Universitetlarda uzluksiz ta’lim va o‘z-o‘zini rivojlantirish madaniyatini shakllantirish.

Men uchun kompetensiyaviy yondashuvning eng muhim jihati shundaki, u talabani shunchaki bilim oluvchi emas, balki o‘z kasbiga mas’uliyat bilan yondashadigan, mustaqil fikrlaydigan va jamiyatga foyda keltiradigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim talablaridan biridir. Chunki bugungi jamiyatga faqat nazariy bilimlarga ega bo‘lgan emas, balki o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llay oladigan, mustaqil fikrlaydigan va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalana oladigan mutaxassislar zarur.

O‘zbek olimlarining kasbiy kompetentlik va pedagogik mahoratga oid ilmiy qarashlari ham mutaxassis tayyorlashda bilim, amaliy ko‘nikma va shaxsiy sifatlarning o‘zaro uyg‘unligini ta’kidlaydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy tayyorgarlikning samaradorligi nazariy ta’lim, amaliy tajriba, shaxsiy rivojlanish va mehnat bozori bilan hamkorlikning uzviyligiga bog‘liq.

Muallif fikricha, diplom insonning ta’lim yo‘lidagi muhim natijasi bo‘lsa-da, uning kasbiy salohiyatini to‘liq ifodalamaydi. Haqiqiy natija bitiruvchining olgan bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq eta olishi, yangiliklarga moslashishi va o‘z kasbida doimiy rivojlanishga intilishi bilan belgilanadi.

Shunday ekan, zamonaviy oliy ta’limning asosiy maqsadi shunchaki diplomli mutaxassis tayyorlash emas, balki o‘z bilimiga, salohiyatiga va kasbiy mas’uliyatiga tayangan holda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘sha oladigan raqobatbardosh kadrlarni shakllantirishdan iborat bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. *Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari.* O‘quv-metodik qo‘llanma. – Toshkent: Nizomiy, 2015. – 120 b.
2. Muslimov N.A. va boshqalar. *Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi.* Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
3. Tolipov O‘.Q. *Oliy pedagogik ta’lim tizimida umummehnat va kasbiy ko‘nikma hamda malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari.* – Toshkent: Fan, 2004. – 361 b.
4. Ergasheva B.Z. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasi pedagogik muammo sifatida // Qo‘qon universiteti xabarnomasi. – 2022. – 5(5)-son. – B. 75–77. DOI: 10.54613/ku.v5i5.222.
5. UNESCO. *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action.* – Paris: UNESCO, 2016.
6. OECD. *The Future of Education and Skills: Education 2030.* – OECD, 2018.
7. European Commission. *Key Competences for Lifelong Learning.* – Luxembourg, 2019.